

בריונות ברשת - החרם

סוזי בן ברוך

במאמר זה אתמקד באחת מתופעות הבריונות הקשות בחברה הישראלית והכלל עולמית: החרם. אגע בהגדרת החרם ובחרם החברתי-כיתתי, אדון בתופעת החרם כסוג של בריונות בעידן הרשתות החברתיות, תופעה נרחבת ומדאיגה שפוגעת ברבים - נפגעי העולם הווירטואלי. אלה חשים ניכור ורוע מצד החברים החשובים ביותר בילדות ובעיקר בגיל הסוער ביותר - גיל ההתבגרות. נפגעי החרם חווים את חוויית ההרחקה, ההשפלה והביזוי מצד חבריהם - קבוצת השווים. רובם לא עומדים בכך ומגיעים עד כדי ניסיונות אובדניים ופגיעות בעצמם.

“כחמישית מבני הנוער (22%) דיווחו שילדים אחרים הפיצו עליהם שמועות, חרם, או סרטונים ברשתות החברתיות”
(סקר חדש המתפרסם בימים אלה, המשרד לביטחון הפנים, 2016).

אפילו לאיים על מי שידבר עם הילד המוחרם. כאשר הכיתה משתפת עמו פעולה, מדובר ב"חרם כיתתי".

Olweus (1993) הידוע כמומחה במחקרי בריונות ואלימות (בשנת 1999 הוזמן לסייע לוועדת ווילנאי שהייתה אמורה להביא לממשלה המלצות לצמצום האלימות בקרב בני נוער בישראל), משתמש במושגים mobbing (קבוצה אנונימית המטרידה בני נוער אחרים) ו"bullying" (אחד המטרד, פוגע ומציק לאחר) גם יחד. הוא רואה בבריונות התנהגות מתמשכת ואגרסיבית המכוונת כנגד יחיד או קבוצה שאינם מסוגלים להגן על עצמם. הבריון שואב את כוחו מעליונותו הפיזית או החברתית שכן, בבריונות יש א-סימטריה בין התוקף לקרבן.

Olweus (1993) רואה כקרבן את מי שנחשף לאורך זמן להתנהגות שלילית ואנטי חברתית שנועדה לנצל את חולשתו ולהזיק לו. מחקריו מצביעים על כך שכ-40% מתלמידי המחקר סבלו מבריון אחד או הפגיעה קשה יותר כאשר שותפים לה מספר תלמידים השייכים לקבוצת השווים. קרבן הבריונות וקרבן החרם חד הם.

Crick and Grotpeter (1995) מוסיפים שהקרבן הוא אדם שלאורך זמן נחשף להתנהגות שלילית ואנטי חברתית המכוונת לגרום לו נזק תוך ניצול חולשותיו. הבריונות עלולה להיות פיזית (דחיפות, בעיטות, גרירות), מילולית (קללות, הקנטה, איזמים, השפלות, האשמות, נעיצת

החרם הוא סוג של בריונות

החרם מוכר לנו כבר מתקופת המקרא: ההלכה עושה הבחנה בין חרם לנידוי כאשר החרם הוא החמור שבהם ומצורפת לו המילה ארור. במובנו הנוסף, המאוחר יותר כנראה, השימוש בחרם נועד לציין השמדה מלאה כגון הציווי "החרם תחרימם" שהצטוו בני ישראל לגבי עמי כנען בעת כיבוש הארץ (דברים כ, א-טו). כאשר מדובר בחרם חברתי הכוונה לחברה הדוחה מתוכה אדם מסוים ומונעת ממנו שירותים כלשהם.

עם הזמן השימוש בחרם חדר גם לחברת הילדים. שטיין וכן דוד (2014) מציינים את פרויקט s.o.s. באתר "בין הצלולים" של משרד החינוך. יש שם הסבר למשמעות המילה חרם בחברת הילדים:

"חרם הוא מצב שבו קבוצה של ילדים מחליטה לנתק קשר עם ילד או ילדה בצורה מאורגנת. ברוב המקרים המניע המרכזי לחרם הוא הרצון של מארגן החרם להראות את כוחו, למשל, כמעשה נקמנות 'עשית לי משהו, עכשיו אגייס את כל החברים נגדך'. או במטרה לשמוע על הפופולריות שלו. ברוב המקרים הסיבה הרשמית לחרם היא לא בהכרח משהו הגיוני, להפך ברוב המקרים הסיבה היא משהו קטן ולא חשוב." מבט מעמיק על מטרת החרם מצד מי ש"מקובל" בכיתה או מצד מישהו אחר, יגלה כי מקורו ב"חיסול חשבונות" במגמה לעצב ולייצב את מעמדו של יחס החרם בחברת הילדים. לשם כך הוא עלול

שהאלימות הזו מתרחשת כיום בו-בזמן בבית הספר, ברשתות החברתיות, בחדרי הצ'ט, בדוא"ל, בטלפונים הסלולריים ואף בחדר של הילד. והכול מתרחש במהירות רבה, ממש תוך שניות, ללא "זמן הסתגלות". מכאן ברור מדוע עוצמת הפגיעה המקוונת קשה יותר ונזקיה רבים ובעלי השלכות הרות גורל, יותר מפגיעה המתרחשת במרחב הפיזי (גולדשמיט, 2011).

יש מספר סיבות לכך: נגישות קלה לפרטיותו של הקרבן, הפצת המסרים במהירות ובפריסה רחבה (דוא"ל, מסרים מידיים ברשת, שיח מקוון סינכרוני [צ'ט], קבוצת דיון, יומן רשת [בלוג], אתרים אישיים, טוויטר, כלי שיתוף ברשת, רשת חברתית, תגובות ישירות ועקיפות ברשת, טלפונים ניידים, משחקי רשת מקוונים, מצלמות דיגיטליות בסלולרי). הנפגע עלול אף שלא לדעת על הפגיעה. בעולם הגשמי הוא יכול להגן על עצמו מפני פגיעה פיזית שהיא

מבטים), או חברתית (הפצת שמועות, התעלמויות וחרמות למיניהם). Olweus (1993) מבחין בין בריונות ישירה (תקיפה ישירה וגלויה של הקרבן) לבריונות עקיפה (בידוד או חרם קבוצתי); לזו האחרונה הוא מייחס חשיבות רבה אף כי איננה נראית לעין. Stone & Smith (2008) הרחיבו את ההגדרה של הבריונות העקיפה גם לבריונות של יחסים (בין הקרבן לעמיתיו) או בריונות חברתית הפוגעת במעמד החברתי ובדימויו העצמי של הקרבן. יש לציין שמרבית החוקרים רואים בבריונות החברתית, היינו בהפצת שמועות ובבידוד חברתי, בריונות לשמה. אני רואה בחיבור בין הגדרותיהם של שלושת החוקרים הנ"ל: (Stone & Smith, 2008), (Olweus, 1993) את ההגדרה הרחבה של חרם: לדעתי, החרם הוא בריונות עקיפה הכוללת בריונות של יחסים (בין הקרבן לעמיתיו) ובריונות חברתית הפוגעת במעמד החברתי ובדימויו העצמי של הקרבן עד כדי סכנת פגיעה שלו בעצמו.

חלק מההשלכות של החרם אך לא כך הם פני הדברים כאשר מדובר בפגיעה מקוונת. הנער עלול להיפגע מהשלכותיה ללא יכולת בריחה, כי לא יידע מה קורה ברשתות שהוא ממודר מהן. אנונימיות והיעדר נוכחות או מגע פיזי בין הפוגע לנפגע מעצימים את תעוזתו של הפוגע, הפגיעה מתועדת ואינה נמחקת והיא חשופה לעיני רבים. התוצאה המיידית של הפגיעה והעצמתה תוך "עידוד" הקהל גורמת לכך שהקרבן מתמודד עם הבלתי נראה והבלתי צפוי. בשל כך "מכת החרמות" נחשבת לבריונות הקשה מכולן והיא פוגעת בבנים ובנות כאחד.

איגוד האינטרנט מוסיף: "הבעיה הגדולה היא שהילדים וההורים לא תמיד מודעים לקיומו של החרם הווירטואלי, והם מגלים זאת הרבה אחרי שהחרם כבר החל. גם גילם הצעיר של הילדים אינו עוזר להתמודדות עם הבנת העולם הווירטואלי..."

"אלו תופעות חברתיות נפוצות, המקבילות לתופעת החרם המסורתי המתעוררת בקרב בני 10-14, ומסמלות נקמה בין ילדים או כנגד מורה. החרמות עלולות להיות בעלות השלכות רבות עוצמה, שכן ילדים מעידים כי הם רואים ברשת את המציאות, מעבר לגבולות הכיתה. לרוב קבוצות כאלו מתנהלות ברשת החברתית 'פייסבוק' או באפליקציה ווטסאפ בניידים חכמים..." (קדמן, 2013).

החרם-כסוג של בריונות ברשתות החברתיות

Stone and Smith (2008) הגדירו את "בריונות הסייבר" (cyber-bullying) ובעברית "בריונות מקוונת" או "פגיעה מקוונת" ככזו המתאפיינת בפעילות תוקפנית, מכוונת וגלויה שמטרתה לפגוע באדם אחר באמצעות האינטרנט ובאמצעי תקשורת נוספים. הכוונה גם להתנהגות אגרסיבית ומתמשכת כנגד אדם אחד או קבוצה שקשה להם להגן על עצמם בקלות. Mensini ואחרים (2012) מציינים במחקרם (המתמקד בהגדרת הפגיעה המקוונת) מאפיינים משותפים המצויים בשש מדינות באירופה: מדובר בהתנהגות מכוונת פגיעה, מתמשכת, אנונימית, מאופיינת בפערי כוחות, פוגעת בפרטי להבדיל מהציבורי. היימן ואולינוק-שמש (2012) מונות שמונה סוגים שונים של פגיעה מקוונת בקרב בני נוער: הטרדות, התלהמות, השמצות ומידע כוזב, התחזות לקרבן, החצנה והולכת שולל, מעקב, אימונים והחמור ביותר: חרם.

החרם (exclusion) המתרחש בעולם האינטרנטי מתבטא בהרחקת הקרבן ממפגש חברתי באינטרנט, בחסימתו, בהתעלמות ממנו או "הריגתו" במשחק רב משתתפים, או אף אי אישורו כחבר כיתה בפייסבוק. הלכה למעשה, הקרבן מנודה מכל זירה חברתית שהוא רוצה או מנסה להשתייך אליה. הוא מנודה מקבוצת השווים - זו שאמורה לסייע לו בגיבוש זהותו בגיל ההתבגרות. הבעיה היא

מקורות

אולניק-שמש, ד. היימן, ט. (2012). "אלימות ובריונות ברשת - תמונת מצב", **הד החינוך**. כרך פ"ו, גיליון מס' 6.

"חרמות וקבוצות שנאה איגוד האינטרנט הישראלי", פורסם במארס 2016, נדלה מ-www.isoc.org.il/safe/bullying/boycotts-hate-groups

ברטל, ה. (2016). "הפספוס של החיים שלכם", **ידיעות אחרונות**. 4.5.2016.

גולדשמידט, ר. "אלימות וירטואלית בקרב בני נוער", פורסם ב**אתר הכנסת** בתאריך 24.01.2011 נדלה מ-

www.knesset.gov.il/committees/heb/material/data/mada

המנחם, א. (2004). "רצח על ידי בני נוער. האם ללא מניע?", בתוך: עדן, ל. שדמי, א. (עורכים). **רודפי צדק: מחקרים בפשיעה ואכיפת חוק בישראל**. תל אביב: הוצאת צ'ריקובר ומכללת בית ברל.

עדן, ס. היימן, ט. אולניק-שמש, ד. (2014). "אלימות ופגיעות ברשת האינטרנט: מאפיינים, גורמי סיכון וגורמים מגנים בקרב ילדים ובני נוער". **דו"ח מחקר למשרד החינוך**, האוניברסיטה הפתוחה, המחלקה לחינוך ופסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, בית הספר לחינוך.

קדמן, י. (2014). "יום הילד הבין-לאומי". פורסם ב**אתר הכנסת** בתאריך 12.11.2013, נדלה מ-<https://oknesset.org/plenum/7945>

קוטס-בר, ח. "מה קורה לילדכם ברשתות החברתיות?", פורסם בתאריך 30.1.2014, נדלה מ-www.nrg.co.il/online/1/ART2/546/590.html

שטיין, מ. בן דוד, ע. (12.11.2011). **החרם הכיתתי**. אתר בין הצלולים. נדלה מ- itu.cet.ac.il (מאגר בין הצלולים).

Crick, N.R. & Grotpeter, J.K. (1995). Relational Aggression, Gender and Social-Psychological Adjustment, Child Development.

Mensini, E. & Nocentini, A. & Emanuela B. et al. (2012). "Cyberbullying Definition Among Adolescents. A Comparison Across Six European Countries". Cyberpsychology, Behavior and Social Networking. Vol. 15, pp.9.

Olweus, D. (1993) *Bullying at school- what we know and what we can do*. Blackwell.

Smith, K. & Mahdavi & Carvalho & Fisher & Russel & Tippett (2008). "Cyberbullying: its nature and impact in secondary school". *Journal of Psychology and Psychiatry*. Vol. 49:4 pp. 376-385

Stone, J. & Smith, K. (2008). "Cyberbullying: Another main type of bullying?", *Scandinavian Journal of Psychology*. Vol. 49, pp. 147-154.

את החרם מוביל בדרך כלל הילד שזוהי דרכו להחזיר לידי את השליטה, שלהבנתו נלקחה ממנו בכוח. המנחם (2004) מזכיר את הפסיכואנליטיקן גולדברג, המציין את חמשת שלבי הרוע המאפיינים ילדים החיים ברציונליזציה ולאט לאט מחזירים לעצמם שליטה:

- הילד מבזה ומושפל בילדותו, חש בדידות ומצוקה ומצוי באווירת תוכחה וגינאי
- מעבר מקרבן למבצע הרוע
- ביצוע הרוע תוך שימוש ברציונליזציה
- התמכרות לפעילות המייצרת רוע
- עיצוב אישיות של רשע

ילדים אלה מעוותים המציאות ונותנים פרשנויות מעוותות לתחושות הקרבן כדי לתת מענה לצורך שלהם. הבעיה היא שילד כזה מסוגל להוביל אחריו ילדים רבים המצטרפים אליו ומעצימים את גודל המכה. הם משמשים כלי שרת לצורך שלו להחזיר לעצמו שליטה עד כדי אפשרות לביצוע מעשה בריונות חמור כחרם, על תוצאותיו הקשות ואף הרוח האסון לפעמים.

לא מקרה הוא שהחרם נמנה עם סוגי הפגיעות המקוונות. הוא גורם להרחקתו עד "מחיקתו" של הקרבן מקבוצת השווים, כואב ומציק עד כדי סכנת פגיעה של הקרבן בעצמו. תחושת הבדידות ואבדן הדרך וההבנה מדוע בחרו בו דווקא בו כקרבן וכיצד נעלמו כל חבריו הטובים, עלולה להביאו למעשי קיצון ועלינו כחברה למנוע זאת. להורים תפקיד חשוב בהתייחסות מיידית לחרם, לבריונות העקיפה, נגד ילדיהם גם אם נראה שהחרם הווירטואלי הופך לויראלי במהירות מסחררת.

בנוסף, בעידן ה-FOMO Fear Of Missing Out - פסיכולוגים מצביעים על הפרעה החדשה של דור המסכים - הפרעה חברתית הגורמת לבני הנוער להילחץ כל פעם שנדמה להם שאחרים נהנים או "בעניינים" יותר מהם (הדס ברטל, **ידיעות אחרונות**, 2016). הדבר נכון גם לגבי החמצה של תגובה מהירה לאירועי אלימות נגד חבר לכיתה, או הודעה על החרמתו וכך מרבית בני הנוער נגררים אחר התנהגות ה"מוביל".

לסיכום, תמונת המצב המתוארת לעיל ממחישה לנו שמאפייני החרם המסורתי הועתקו אל המרחב הווירטואלי אך מהירות הפצתם, האנונימיות שמאפשר המרחב הזה, יחד עם המאפיינים הנוספים שציינתי לעיל מחריפים מאוד את ההשלכות של החרם הווירטואלי. הפגיעה בקרבן עלולה להיות מיידית, סוחפת, מתמשכת כוללת וכואבת עד כדי התאבדות של הקרבן. בריונות זו מחייבת אותנו להתערב ולא רק להיות מעורבים: לשאול, לבדוק, לשוחח ולהשאיר "דלת פתוחה" לילדים בכל עת. יש לעודד את החברים לספר באמצעות פרסום תכניות כגון: "ספר והצל חבר". הם יודעים מה שאנחנו יודעים בדיעבד ואז כבר מאוחר מדי...

